

ARDAL GADWRAETH TRE-FIN

ARFARNIAD A CHYNLLUN RHEOLI

Canllawiau Cynllunio Atodol

**Cynllun Datblygu Lleol 2 Awdurdod Parc Cenedlaethol
Arfordir Penfro**

**Dyddiad Cymeradwyo ar gyfer Ymgynghori: 15 Medi 2021
Dyddiad Mabwysiadu:**

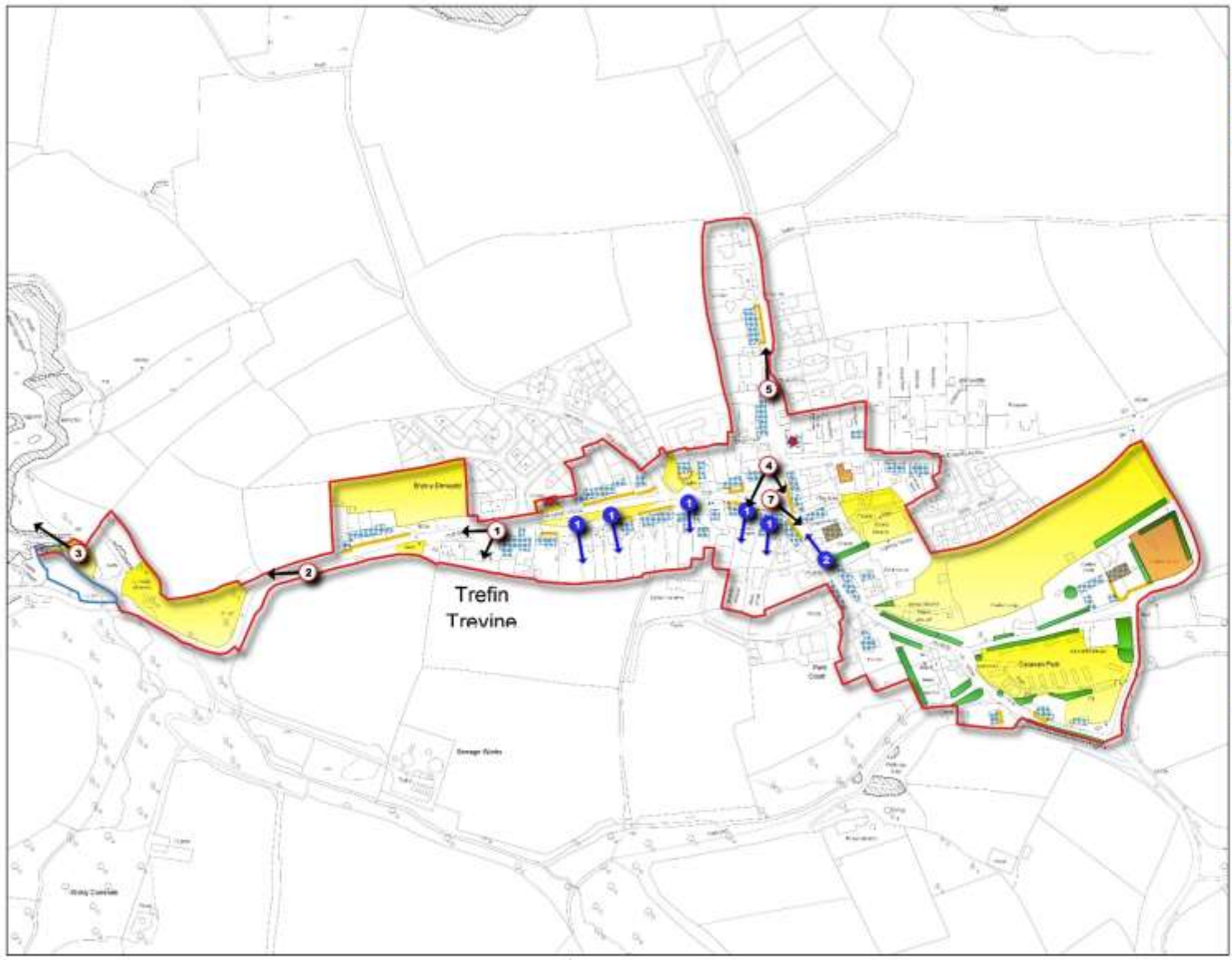
Cyflwyniad	2
Cyd-destun y Polisi Cynllunio.....	4
Datblygiad Hanesyddol ac Archaeoleg.....	5
Dadansoddiad o Gymeriad	7
Yr Ardal Gadwraeth a'i Lleoliad.....	8
Deunyddiau adeiladu	17
Lleoliad Tirwedd.....	29
Canllawiau Lleol a Chynigion Rheoli	34
Datblygiadau newydd o fewn yr ardal gadwraeth	40

Cyflwyniad

1. Roedd cyflwyno Ardaloedd Cadwraeth yn deillio o'r ymwybyddiaeth gynyddol y gallai ardaloedd cyfan fod o ddiddordeb a gwerth yn ogystal ag adeiladau a choed unigol. Cyflwynwyd Ardaloedd Cadwraeth ym 1967 ac maent bellach yn dod o dan Ddeddf Cynllunio 1990 (Adeiladau Rhestredig ac Ardaloedd Cadwraeth), ac mae'n ofynnol i Awdurdodau Lleol bennu a dynodi 'ardaloedd o ddiddordeb pensaernïol neu hanesyddol arbennig, y mae'n ddymunol cadw neu wella eu cymeriad neu ymddangosiad fel Ardaloedd Cadwraeth.
2. Dynodwyd Tre-fin yn Ardal Gadwraeth yn 1997. Ar ôl eu dynodi, mae'n ddyletswydd ar Awdurdodau Lleol i amddiffyn Ardaloedd Cadwraeth rhag datblygiad niweidiol, fel yr adlewyrchir yn y polisiau sydd wedi'u cynnwys yng Nghynllun Datblygu Lleol y Parc Cenedlaethol. Mae dyletswydd arnynt hefyd i adolygu ffiniau a nodi mesurau posibl ar gyfer gwella a diogelu'r Ardal Gadwraeth.

Gweler Map 1.

3. Yn ychwanegol at y cyfyngiadau cyffredinol ar ddatblygiad a ganiateir ar draws y Parc Cenedlaethol, mae canlyniadau dynodiad Ardal Gadwraeth yn cynnwys y gofyniad am gydsyniad i ddymchwel rhai adeiladau/nodweddion ffiniau a'r gofyniad i hysbysu'r Awdurdod o gynigion sy'n effeithio ar rai coed.
4. Pwrpas arfarniad Ardal Gadwraeth yw diffinio rhinweddau'r ardal sy'n ei gwneud yn deilwng o statws Ardal Gadwraeth. Bydd hyn yn rhoi sail gadarn ar gyfer penderfyniadau rheoli datblygu ac ar gyfer mentrau gwella. Bydd hefyd yn galluogi datblygu fframwaith polisi cadarn ar gyfer rheoli'r ardal yn y dyfodol, lle gellir ystyried cynllunio a cheisiadau a chynigion eraill ar gyfer newid.
5. Mae'r ddogfen hon yn gweithredu fel a ganlyn:-
 - Arfarniad o'r nodweddion amrywiol sy'n rhoi ei ddiddordeb pensaernïol a hanesyddol arbennig i Ardal Gadwraeth Tre-fin, y rhagdybiaeth yw eu bod yn cael eu cadw neu eu gwella fel sy'n ofynnol gan ddeddfwriaeth.
 - Cynllun rheoli yn nodi cynigion a all wella cymeriad ac ymddangosiad yr Ardal Gadwraeth.
6. Daw'r rhanddeiliaid perthnasol o'r sectorau preifat a chyhoeddus a bwriedir i'r ddogfen hon gael ei defnyddio gan y ddau.

Trefin Ardal Gadwraeth Dynodwyd 1997

- Ardal Gadwraeth/Ardalbedd Cymraed
- Adedlau Rhestredig
- Gorchymyn Cadw Coed/Coed sy'n bwysig i'r lleoliad
- Henlecion Rhestredig
- Safle o Ddiarddeb Gwyddonol Arbennig
- Ardal Cadwraeth Arbennig
- Adedlau Tirod
- Adedlau Ynni Positif
- Cwrtlau/Wystadau Ailweddol
- Ardaloedd Agored Harffood
- Cyfe i wella'r blaengwrt/cwrti/ffynntadau siopau
- Cyfe i Wella'r Ardal
- Cyfe i Wella Nodiweddion yn y Mae'r Cyhoeddus

- Golygfa ailweddol
1. Golygfa o Stryc inn tuag at dr them ac arfordir
 2. Golygfa o Ffordd y Felin tuag at dr them a pharcroedi
 3. Golygfydd o benir creigiog a Meln Aberlein
 4. Golygfydd o Garreg-y-groes i lawr Ffordd yr Aften a Ffordd y Felin
 5. Golygfydd o North End tuag at yr arfordir
 6. Golygfa o'r gorllewin yn dangos y pentref wedi'i osod ar lethr amlog
 7. Golygfa o'r Cwm a thoeau Ffordd y Felin
 8. Golygfydd ar oheau yr ardal gadwraeth gyda'r arfordir yn gefndir
 9. Golygfydd o Berparc a Llaron

- Cipiwig ar a gwrthychytinod pwynt diarddeb
1. Cipiwig i'r de drws dr them rhwng tal ar hyd Ffordd y Felin
 2. Cipiwig i'r fyny Ffordd yr Aften tuag at Garreg y groes

Cyd-destun y Polisi Cynllunio

7. Mae Atodiad A i'r Canllawiau hyn yn nodi crynodeb o'r ddeddfwriaeth, polisi a chanllawiau cenedlaethol. Mae Polisi 8 Rhinweddau Arbennig y Cynllun Datblygu Lleol 2 yn darparu ar gyfer amddiffyn rhinweddau arbennig y Parc Cenedlaethol. Paratoir y canllaw hwn i gefnogi'r polisi hwnnw yn benodol maen prawf b) sy'n ceisio sicrhau na cholli'r hunaniaeth a chymeriad trefi a phentrefi.

Datblygiad Hanesyddol ac Archaeoleg

8. Mae'n debyg bod yr enw lle yn deillio o *Tref* (fferm) a *Ddyn* (tir uchel) er y gallai Dinas/Dun gyfrif am yr ail elfen.
9. Mae'r ardal yn llawn o archaeoleg gynnar, gyda darganfyddiadau lleol yn dyddio o'r cyfnod Mesolithig. Gerllaw mae Carreg Samson yn cynnwys olion beddrod Siambr Neolithig, tra ar yr arfordir i'r gogledd ddwyrain mae dwy gaer o'r Oes Haearn - Castell-goch ac Ynys-y-castell. I'r de yng Nghroes-goch mae carreg Mesur-y-dorth, croes arysgrifedig o'r cyfnod Cristnogol gynnar.
10. Mae Llyfr Du Tyddewi (1326) yn dangos Tre-fin fel lle o gryn bwysigrwydd, yn rhan o eiddo'r Esgobaeth. Mae'n debygol bod statws yr anheddiad wedi'i gynyddu gan un o Esgobion Tyddewi, Thomas Bek (1286-93) efallai. Yn sicr, adeiladwyd palas esgob yma (yn draddodiadol yn gysylltiedig â'r Esgob Martin (1293-1327)), ond mae'r patrwm anheddu llinol cyffredinol yn ymddangos yn gynharach, yn nodweddiadol o'r cyfnod Eingl-Normanaid. Efallai bod hyn yn cael ei gadarnhau gan oroesiad lleol llain gaeau a'r ffaith, yn 1326, nad oedd y boblogaeth a gofnodwyd yn Gymraeg i raddau helaeth, roedd yr enwau i raddau helaeth o darddiad Saesneg neu Ffleminaidd.
11. Nid yw unrhyw beth uwchben y tir wedi goroesi o'r palas. Nododd Richard Fenton (1811) 'darnau o waliau dros gladdgell fawr' tra cofnododd Jones a Freeman (1856) fod y rhan fwyaf o'r gweddillion wedi'u dinistrio yn ystod y deng mlynedd ar hugain blaenorol. Mae'n debyg ei fod wedi sefyll ar dir Park Court. Heb os, roedd y pentref ei hun yn 'anheddiad trawsblanedig', wedi'i ganoli'n wreiddiol ar Garreg y Groes ac yna wedi tyfu ar hyd ochr ddeheuol Ffordd-y-Felin bresennol, y brif stryd wreiddiol. Wrth i'r pentref canoloesol ehangu, cerfiwyd lleiniau tai newydd allan o derfynau llain gaeau agored ar ochr ogleddol Ffordd-y-Felin. Mae'r cynllun ar draws llethr sy'n wynebu'r de yn anarferol, yn yr un modd â chreu'r lleiniau tŷ trwy derasu i'r llethr creigiog, y ddwy lefel stryd wedi'u gwahanu gan lethr glaswelltog.
12. Amaethyddiaeth yn amlwg oedd y brif alwedigaeth yn yr oesoedd canol, y lleiniau crwm o hen gyfrannau wedi'u diogelu gan gaeau amgaeedig diweddarach, yr hen ardaloedd agored a nodwyd yn 1326. Efallai mai erydiad araf yr ystâd esgobol yw'r rheswm pam y goroesodd creiriau o'r dirwedd ganoloesol, wedi'i haildatblygu'n araf gan unigolion preifat, yn hytrach na gwella'r ar raddfa eang. Adeiladwyd y felin yn Aberfelin i ddarparu refeniw i'r esgobion a pharhaodd i gael ei defnyddio tan 1918.
13. Gyda'r cynnydd mewn masnach arfordirol yn ystod yr unfed ganrif ar bymtheg a'r ail ganrif ar bymtheg a'r harbwr cyfagos yn Abercastell, heb os, fe wnaeth Tre-fin elwa o allforio cynnyrch amaethyddol a mewnforio glo, calchfaen (i'w losgi) a nwyddau eraill. Roedd chwarelu llechi i ddod yn bwysig o ddiwedd yr ail ganrif ar bymtheg yn Nhrwyn Llwyd gyda'r chwareli wedi'u peirianeiddio yn y 1860au. Erbyn hynny roedd y chwareli ym Mhorthgain gerllaw ar waith, ac yn y pen draw cafodd y diwydiant ei ganoli o amgylch yr harbwr yno.

14. Wrth i'r pentref dyfu, cafodd capeli eu hadeiladu. Adeiladwyd y Capel Methodistaidd Calфинаidd gyntaf yn 1786 (fe'i hailadeiladwyd yn 1834), a daeth Tre-fin yn ganolfan nodedig o Fethodistiaeth Gymreig. Codwyd Capel y Bedyddwyr yn 1840 fel cangen o Groes-goch, a ailadeiladwyd yn tua 1870. Cafodd yr ysgol (y canolfan cymunedol a'r hostel ieuenctid bellach) ei hadeiladu gyntaf yn 1844. Roedd y pentref ei hun wedi ehangu i'w batrwm stryd presennol erbyn 1841. Cafodd llawer ei adeiladu neu ei ailadeiladu yn gynnar yn y bedwaredd ganrif ar bymtheg, ail-rendrwyd llawer o dai ar ddechrau'r ugeinfed ganrif mewn "dry-dash" gydag architrafau a phlinthiau wedi'u rendro'n addurnol, yn aml gyda phaneli o deils neu gerrig mân.
15. Adeiladwyd/ailadeiladwyd nifer o dai ar ddechrau'r ugeinfed ganrif, gan gynnwys Cranog, tŷ nodweddiadol cadarn a adeiladwyd ar gyfer capten môr wedi ymddeol, wedi'i leoli ar safle amlwg iawn ar ben y pentref.

Dadansoddiad o Gymeriad

16. Mae cymeriad Tre-fin wedi'i gysylltu'n gynhenid a'i hanes a datblygiad.
- Mae'r Ardal Gadwraeth o bwysigrwydd hanesyddol eithriadol ac yn cadw llawer o dystiolaeth o'i gorffennol.
 - Mae anheddiad cyn-hanesyddol yn dylanwadu ar gynllun y pentref ac yn ddiweddarach tyfodd o amgylch grŵn agored.
 - Nid yw'r pentref wedi cael ei newid llawer gan ddatblygu diweddarach ac mae'n ychydig o berl cuddiedig.
 - Mae gan yr Ardal Gadwraeth osodiad arfordirol hyfryd a dramatig.
 - At ei gilydd mae cymeriad yr adeiladau yn dyddio o'r bedwaredd ganrif ar bymtheg. Mae'r palet pensaernïol yn nodweddiadol yn syml ac yn cynnwys rendro, ffenestri codi a thoeon llechi/wedi growtio.
 - Mae'r adeiladau allweddol yn cynnwys dau gapel a Cranog.
17. Mae'r Ardal Gadwraeth yn cynnwys 5 **Adeilad Rhestredig** ac un **Heneb Gofrestredig**. Dangosir hyn ar y map Ardal Cymeriad, ynghyd ag **adeiladau tirnod** ac **adeiladau cadarnhaol** (adeiladau allweddol heb eu rhestru sy'n gwneud cyfraniad cadarnhaol i gymeriad yr Ardal Gadwraeth).
18. Mae'r map hefyd yn nodi **cwrtilau/ffryntiadau allweddol** (gan gynnwys waliau a rheiliau), **ardaloedd agored hanfodol** a **choed/grwpiau o goed pwysig**.

Yr Ardal Gadwraeth a'i Lleoliad

19. Mae pentref Tre-fin wedi'i osod ar draws llethr sy'n wynebu'r gogledd sy'n rhoi cysgod o'r môr. Mae'r dopograffeg yn codi i'r dwyrain o amgylch Carreg-y-Groes, mae'r ddwy brif stryd sef Ffordd-yr-Afon a Ffordd-y-Felin yn disgyn i'r de a'r gorllewin yn y drefn honno, yr olaf i lawr i Aberfelin. Gellir gweld y lleoliad arfordirol ar ei orau o'r de (Penparc a Llan-non) lle mae'r pentref yn gorwedd ychydig o dan y grib, gyda'r môr yn ffurfio'r cefndir. Gwerthfawrogir yn hawdd y cyferbyniad rhwng strydlun agored Ffordd-y-Felin a'r ardal goediog fwy cysgodol o amgylch Cartlett.
20. O'r ffordd orllewinol (y ffordd arfordirol o Lanrhian), mae'r pentref yn weladwy o bell, ar y gorwel. Mae Capel y Bedyddwyr a'r tai ym Mryn-y-Derwydd yn arbennig o amlwg. Gyda'r disgyniad i'r gorllewin uniongyrchol, mae golygfeydd o Aberfelin, y bythynnod wedi'u gosod yn erbyn llechwedd y bryn, y felin adfeiliedig rhwng y clogwyni gyda'r môr yn gefndir. Gyda'r esgyniad troellog i'r pentref, daw Ffordd-y-felin i'r golwg, y strydlun wedi'i ddominyddu gan ffasâd Capel y Bedyddwyr.
21. Mae'r ffordd o'r dwyrain (Ffordd Abercastell) yn llai dramatig, wedi'i ffinio â chloddiau traddodiadol. Mae'r tai modern (gan gynnwys Cefn Gallod) yn nodi mynediad i'r pentref gyda'r teras o fythynnod y tu hwnt.
22. Mae'r cynllun yn anarferol i'r ardal, mae prif stryd Ffordd-y-Felin i bob pwrpas yn torri i mewn i'r llethr sy'n wynebu'r gogledd ar ddwy lefel, gan adael grŵn gul rhyngddynt, sy'n codi i Garreg-y-Groes noeth, gyda'r cyffyrdd i'r tair stryd arall o'i chwmpas. Ar y cyfan, mae'r cymeriad yn adeiledig gyda thai yn wynebu'r strydoedd, yn bennaf wedi'u gosod y tu ôl i flaen-gyrtiau bas. Mae'r ardal i'r de-ddwyrain o amgylch Cartlett a Ffordd-yr-Afon yn ffurfio cyferbyniad, gydag ardaloedd helaeth o fannau gwyrdd agored a choed aeddfed.
23. Mae'r rhan fwyaf o'r tai yn wynebu'r ffordd yn uniongyrchol. Ymhlith yr eithriadau mae'r capeli a'r hen ysgol, eu ffasadau wedi'u gosod ochr yn ochr, ond o fewn cwrtiau hael. Mae'n amlwg mai Cartlett House oedd y 'tŷ mawr' lleol gyda chwrtil helaeth yn cynnwys gardd furiog a chowrt fferm. Mae gan Old Cartlett House hefyd gwrtil hael. Fel Cartlett House, roedd Park Court sydd hefyd ar y cyrion de dwyreiniol, yn fferm yn wreiddiol.
24. Mae tir ffermio'n amgylchynu'r pentref. Roedd gweddillion y llain gaeau canoloesol yn dal i fodoli i'r gorllewin o'r Pen Gogleddol yn 1905, ond cawsant eu huno yn ddiweddarach. Mae'r lleoliad gwledig yn amlwg iawn i ran dde ddwyreiniol fwy glaswelltog yr ardal gadwraeth, ond oherwydd topograffi anarferol y pentref, mae golygfeydd gwledig helaeth i'r de a'r gorllewin rhwng a thros y tai ar ochr ddeheuol Ffordd-y-Felin.
25. Mae pum adeilad yn yr ardal gadwraeth yn adeiladau **Rhestredig** ac mae yna un Heneb Gofrestredig. Mae dau adeilad wedi'u nodi fel **adeiladau tirnod**. Mae llawer o **adeiladau cadarnhaol** heb eu rhestru wedi'u nodi o ran eu cyfraniad i'r strydlun. Mae'r Ardal Gadwraeth yn breswyl yn bennaf.

Ffigwr 1 - Capel Methodistiaidd Calfinaidd Tre-fin - Gradd II rhestredig

Ffigwr 2 - Adeilad Tirnod

Ffigwr 3 - adeilad cadarnhaol

26. Mae nifer o furiau gardd ffrynt wedi'u hadeiladu o gerrig (waliau bach yn bennaf, rhai â rheiliau haearn) yn cael eu nodi fel **cwrttilau/ffryntiadau allweddol**. Mae gan y rhain amrywiaeth o orffeniadau, rhai wedi'u rendro neu eu golchi â lliw, rhai gyda chopinau cerrig.

Ffigwr 4 - cwrttil hanesyddol nodweddiadol, cyn Capel y Bedyddwyr

Ffigwr 5 - cwrtlau hanesyddol

27. Mae topograffeg y pentref yn caniatáu amrywiaeth o **olygfeydd a chipolygon allweddol** o'r ardal gyfagos, mae'r rhain wedi'u nodi ar y Map isod. Un o'r golygfeydd mwyaf deniadol yw'r un dros y dirwedd amgylchynol o dafarn y Ship.

Ffigwr 6 - yr olygfa i'r gorllewin o Ffordd-y-felin

28. Yn yr Ardal Gadwraeth, mae'r **ardaloedd agored hanfodol** yn cynnwys y Grîn a Charreg-y-Groes, ond mae sawl man anffurfiol bach yng nghanol y pentref (sy'n cynnwys gerddi ac iardiau) yn hanfodol i gymeriad yr Ardal Gadwraeth.
29. Ymhlith yr ardaloedd mwy o fannau agored mae'r tir i'r gorllewin o Bryn-y-Derwydd, tir o amgylch Cartlett House a'r maes carafanau i'r de o Old Cartlett House
30. Mae'r caeau sy'n amgylchynu'r pentref yn hanfodol i leoliad yr Ardal Gadwraeth.

Ffigwr 7 – Ardaloedd Agored Hanfodol

Ffigwr 8 - Carreg-y-Groes

Ffigwr 9 -Tir i'r dwyrain o Ffordd-yr-Afon

Ffigwr 10 -Yr olygfa dros Dre-fin o Lan-non

31. Mae nifer fach o **goed/grwpiau o goed** yn bwysig i gymeriad yr ardal, yn cynnwys

Ffigwr 11 - coed, Ffordd-yr-Afon

Ffigwr 12 - coed, Cartlett

32. O ran tir y cyhoedd, mae ffyrdd y pentref o orffeniad safonol gyda phalmant ffurfiol i ochr ogleddol Ffordd-y-Felin, hefyd i ran o Ffordd-yr-Afon. Mae yna fynediad anffurfiol i gerddwyr/cerbydau o flaen y tai sy'n wynebu'r grŵn ar Ffordd-y-Felin. Fel arall, nid oes yna balmentydd, sy'n rhoi cymeriad anffurfiol priodol.

Ffigwr 13 - Pen Gogleddol - diffyg palmentydd ffurfiol

33. O ran goleuadau, mae rhai o'r goleuadau safonol wedi cael eu disodli gan lampau hirgoes haearn bwrw traddodiadol cynnil ar hyd Ffordd-y-Felin. Mae eraill yn lampau hirgoes metel safonol, tra bod yr ardal i'r de-ddwyrain heb ei goleuo i raddau helaeth, gan gadw ei chymeriad mwy gwledig.
34. Mae'r gwifrau'n ymwithiol mewn rhai rhannau o'r Ardal Gadwraeth, yn enwedig yn Ffordd-y-felin a'r Pen Gogleddol.

Ffigwr 14 - Agosrwydd goleuadau stryd sensitif a gwifrau ymwithiol

Ffigwr 15 - gwifrau, y Pen Gogleddol

Deunyddiau adeiladu

Waliau

- Mae bron i gyd o'r adeiladau hanesyddol yn cynnwys rwbol lleol, mae'r tai at ei gilydd wedi'u rendro a'u paentio. Mae rhai o'r adeiladu wedi'u golchi â lliw dros rwbol.
- Mae peth o'r manylion wedi'u rendro yn dyddio o gynnar yn yr ugeinfed ganrif, yn nodweddiadol gyda manylion "dry dash" gyda bandiau wedi'u rendro'n llyfn a manylion mewnosodedig cerrig mân neu deils.
- Roedd waliau terfyn wedi'u rendro'n bennaf, rhai gyda manylion addurnol o'r ugeinfed ganrif gynnar i gyd-fynd a'r tŷ. Mae gan rhai waliau rheiliau haearn addurnol manwl iawn o ddechrau'r ugeinfed ganrif.
- Waliau rwbol da i hen Gapel y Bedyddwyr gyda chopinau "cock and hen" gormodol a phileri gatiau llechi wedi'u cerfio â chapiau cerrig mân.

Ffigwr 16 - Rwbol gwyngalchog traddodiadol

Ffigur 17 - rendrad "dry dash" ac addurnol lleol traddodiadol

Ffenestri

- Fel y dangosir mewn hen luniau, roedd ffenestri fel arfer yn ffenestri codi â chwarelau bach, ac mae ychydig o enghreifftiau (wedi'u disodli) wedi goroesi. Yn nodweddiadol ffenestri codi dau neu bedwar cwarel o ddiwedd y bedwaredd ganrif ar bymtheg. Rhai ffenestri codi wedi'u gwydro ychydig. Ffenestri codi bwa crwn da gyda barrau pelydrol ar y Capel Methodist Calфинаidd.
- Mae llawer o'r ffenestri wedi'u disodli gyda defnyddiau modern. Rhai o fewn agoriadau wedi'u lledu.
- Mae gan rhai byngalos dormer ffenestri codi anghyffredin gyda phen trionglog.

Ffigwr 18 - Ffenestr codi gyda 12 chwarel o'r 19eg ganrif gynnar

Ffigwr 19 - Ffenestr godi wedi'i gwydro ychydig

Ffigwr 20 - ffenestr codi gyda 4 chwarel

Ffigwr 21 - ffenestr codi gyda 2 chwarel

Ffigwr 22 -Ffenestr godi drionglog ar fyngalo dormer

Ffigwr 23 -Ffenestr Capel Methodistiaid Calfinaidd

Drysau

- Mae'r Capel Methodistiaid Calfniaidd yn cadw drysau 6 panel o ddechrau'r bedwaredd ganrif ar bymtheg. Mae'r rhan fwyaf o ddrysau hanesyddol sydd wedi goroesi yn ddrysau panelog neu fordiog yn dyddio o hwyrach yn y bedwaredd ganrif ar bymtheg. Mae gan rhai tai diweddarach ffenestr fach uwchben y drws.

Ffigwr 24 - Drws 6 panel gyda gwydro diweddarach

Ffigwr 25 - drws 4 panel gyda ffenestr uwchben

Ffigwr 26 - drws bordiog traddodiadol

Toeau

- Toeau ar ongl llechi naturiol (lleol yn hanesyddol, ond wedi'u disodli gan lechi o Ogledd Cymru yn y pen draw) yn bennaf.
- To talcennog ar Cartlett House. Mae gan y Capel Methodistaidd a rhai o'r tai mwy toeau hanner talcennog.
- Mae rhai toeau 'wedi'u growtio' smentiedig wedi goroesi, y rhan fwyaf gydag asennau gwifrog (e.e. Cartlett House).
- Teils crib plaen/gorgyffyrddol yn bennaf, mae yna rhai enghreifftiau coch addurnol.
- Manylion bargodion fel arfer yn syml ac wedi'u plastro â morter; estyll tywydd ar dai a chapeli diweddarach.

Ffigwr 27 - toeau wedi'u growtio

Ffigwr 28 - Llechi Gogledd Cymru

Simneiau

- Rhai simneiau cynharach o gerrig wedi'u rendro gydag wyneb llechi a chapau simdde syml. Simneiau diweddarach o frics (rhai coch, rhai melyn) gyda phennau corbelog.

Ffigwr 29 -Y cyferbyniad rhwng corn simdde carreg a chorn simdde brics diweddarach

Ffigwr 30 Corn simdde o frics Sir y Fflint

Ffiniau

- Mae gan y rhan fwyaf o adeiladau furiau terfyn sy'n diffinio cyrtiau blaen neu erddi. Mae'r rhain fel rheol o wneuthuriad cerrig wedi'u rendro, rhai wedi'u marcio gyda rheiliau haearn bwrw o ddechrau'r ugeinfed ganrif.
- Waliau anghyffredin hen Gapel y Bedyddwyr fel y soniwyd uchod.

- Y tu allan i'r pentref, cloddiau neu waliau nodweddiadol.

Ffigwr 31 - Waliau hen Gapel y Bedyddwyr

Ffigwr 32 - Rheiliau Edwardaidd

Ffigwr 33 - 'Jomiau' cerrig traddodiadol

Ffigwr 34 - clawdd agored i'r gwynt

Ffigwr 35 - Y Cwm

Lleoliad Tirwedd

35. Mae Asesiad Cymeriad Tirwedd Awdurdod Parc Cenedlaethol Arfordir Penfro (Ardal Cymeriad Tirwedd 20 - Tre-fin) yn nodi'r dirwedd arfordirol agored ac amrywiol gyffredinol sydd â golygfeydd helaeth ar hyd yr arfordir, a'r gefnwlad fugeiliol yn bennaf. Mae'r olaf yn frith o ardaloedd bach o goetir a phrysgwydd, sy'n bwyntiau torri. O bwysigrwydd allweddol yw'r hanes hir o chwarela'r arfordir a'r effaith o ganlyniad ar y dirwedd. Mae'r darn o arfordir rhwng Aberiddi a Phorthgain yn 'daith gerdded trwy hanes diwydiannol, gyda chwareli cerrig, bythynnod gweithwyr, tŷ'r rheolwr, tramffyrdd a glanfeydd, y mae pob un ohonynt yn cyfrannu at stori'r dirwedd hon'
36. Mae'r dirwedd o amgylch yn donnog ac agored, gyda ffermydd ac aneddiadau bach bob hyn a hyn. Er gwaethaf agosrwydd y môr, prin y mae'n amlwg yn yr Ardal Gadwraeth, ac eithrio o Aberfelin.
37. Mae'r **golygfeydd amlwg** i mewn i'r Ardal Gadwraeth orau o'r ffyrdd deheuol (Llannon a Phenparc), mae mwyafrif o strydlun y pentref i'w weld gyda'r môr fel cefndir. Mae'r olygfa hon yn dangos yn dda gynllun llinellol canoloesol Ffordd-y-Felin, sydd wedi'i therasu i roi rhywfaint o gysgod yn erbyn gwyntoedd y môr, a'r ardal gysgodol gyferbyniol i'r de-ddwyrain, lleoliad palas yr esgobion.

Ffigwr 36-Yr olygfa o Lan-non

38. O'r Ardal Gadwraeth ei hun mae yna nifer o **olygfeydd allweddol**. Mae'r rhain yn cynnwys golygfa dirwedd wych i'r de a'r gorllewin o ben isaf Ffordd-y-Felin. Amlinellir y rhain ar Fap 1.
39. Hefyd i'w gweld ar Fap 1 mae **cipolygon allweddol** o'r tu mewn i'r Ardal Gadwraeth tuag at wrthrychau/tirnodau/pwyntiau o ddiddordeb. Mae'r rhain yn cynnwys cipolwg rhwng tai Ffordd-y-Felin tua'r de dros y dirwedd.

Ffigwr 37 -Yr olygfa o'r Pen Gogleddol

Ffigwr 38 -Cipolwg tua'r de rhwng tai, Ffordd-y-Felin

Map o Olyfeydd Amlwg Trefin

Trefin Ardal Gadwraeth Dynodwyd 1997

1. Golygfa o Ffordd Llanrhian – Trefin o'r gorllewin yn dangos yr Ardal Gadwraeth wedi'i gosod yn amlwg ar dir sy'n codi. Ymhlith yr adeiladau amlwg mae Capel y Bedyddwyr a Chranog. Golygfeydd panoramig gwych o'r dirwedd a'r môr.
2. Golygfa yn edrych i lawr at fythynnod yn y Cwm; toseau a simneiau eiddo ar hyd Ffordd y Felin i'w gweld uwchben y tir sy'n codi.
3. Golygfeydd gwych yn dangos yn dda natur linellol yr Ardal Gadwraeth, yn enwedig Ffordd y Felin, y tai wedi'u cymysgu â choed. Mae Ffordd y Felin yn ffurfio'r gorwel, gyda'r môr yn gefnien.
4. Golygfeydd gwych o Benparc a Llanon dros yr Ardal Gadwraeth yn ei lleoliad arfordirol. Rhai adeiladau (Cranog a Chapel y Bedyddwyr) yn amlwg.

Trefin

Ardaloedd anghysbell sy'n bwysig i leoliad a chymeriad yr Ardal Gadwraeth

Trefin Ardal Gadwraeth Dynodwyd 1977 MAPIAU 3

- A. Tir i'r gogledd o ffordd Llanrhian - Abercastell gan gynnwys Aberfelin, hen chwareli yn Nhrwm Llwyd, Longhouse Farm a Siambr Gladdu Carreg Sampson.
- B. Tir i'r de o ffordd Llanrhian - Abercastell gan gynnwys caeau rhesog canoloesol sydd wedi goroesi a thiraciau hynafol. Tiwedd arhifwg i'w gweld gyda ffermydd a thal yma ac acw; Mae'r A487 yn flurfio gorwel.

Canllawiau Lleol a Chynigion Rheoli

40. Gall addasiadau modern amhriodol effeithio'n andwyol ar ymddangosiad golygon adeiladau a gallant hefyd fod yn niweidiol yn gorfforol i'r adeiladwaith hanesyddol. Ymhlith y nodweddion gwreiddiol pwysig sydd dan fygythiad o addasiadau o'r fath mae blaenau siopau, ffenestri codi pren, drysau a chasinau drysau, canllawiau haearn bwrw, rheiliau, nwyddau dŵr glaw, a photiau a chyrn simnai. Mae'n bwysig, felly, bod perchnogion a deiliaid eiddo yn mabwysiadu'r dull cywir o atgyweirio ac ailosod y nodweddion hyn. Mae cronni manylion bach ar y strydlun yn rhan annatod o'i gymeriad ac mae angen gofal arbennig i'w gwarchod.
41. Dylai'r gwaith arfaethedig gynnwys asesu pob safle ac adeilad o ran ei gyfraniad at gymeriad ac ymddangosiad yr Ardal Gadwraeth, ei werth hanesyddol, ei ffurf adeiladu a'i berfformiad technegol, gan gynnwys presenoldeb diffygion neu unrhyw fygythiadau eraill i oroesiad ei adeiladwaith. Dylid ceisio cyngor arbenigol ar bob prosiect mawr, yn ddelfrydol gan bensaer, syrfêwr adeiladau neu gynllunydd sydd â phrofiad o weithio yn yr amgylchedd hanesyddol. Dylid ceisio cyngor arbenigol ar bob prosiect mawr, yn ddelfrydol gan bensaer, syrfêwr adeiladau neu gynllunydd sydd â phrofiad o weithio yn yr amgylchedd hanesyddol. Dylai unrhyw waith i adeiladau mwy ac adeiladau o werth hanesyddol eithriadol fod yn seiliedig ar gynllun cadwraeth a ymchwiliwyd yn gynhwysfawr, yn seiliedig ar Egwyddorion Cadwraeth Cadw ar gyfer Rheoli'r Amgylchedd Hanesyddol yn gynaliadwy yng Nghymru <https://cadw.gov.wales/historicenvironment/conservation/conservationprinciplesDLE/u400<3inneach>
42. Nid yw dynodiad Ardal Gadwraeth yn atal newid ond mae'n ffurfio fframwaith i'r dref ddatblygu ynddo heb golli unrhyw un o'r priodoleddau sy'n ei gwneud yn arbennig.

Adeiladau Rhestredig a Henebion Cofrestredig

43. Mae'r rhain yn ddarostyngedig i reolaethau o dan ddeddfwriaeth ar wahân. Mae rheolaeth adeilad rhestredig yn cael ei weithredu gan Awdurdod y Parc Cenedlaethol, a rheolaeth Henebion Cofrestredig gan Cadw. Mae rhestru adeiladau yn cynnwys eu tu allan, y tu mewn a'r cwrtiau hanesyddol (y myth cyffredin yw bod rhestru'n berthnasol i ffasadau yn unig).

Cynnal a Chadw

44. Gwneud gwaith cynnal a chadw rheolaidd i adeilad yw'r ffordd orau a mwyaf economaidd o gadw ei adeiladwaith. Cyfrifoldeb perchnogion a phreswylwyr yw gofalu am adeilad. Bydd adeilad sy'n cael ei edrych ar ei ôl yn cadw ei werth a bydd yr angen am waith atgyweirio helaeth yn cael ei osgoi. Y mater pwysicaf yw amddiffyn rhag dŵr a thamprwydd. Y pethau cyntaf y dylid eu hatgyweirio yw toeau, landeri a pheipiau dŵr. Efallai y bydd perchnogion adeiladau mawr yn ystyried creu cynllun cynnal a chadw yn seiliedig ar archwiliadau gweledol blynyddol ac arolwg manwl bob pum mlynedd.

Gwaith cynnal a chadw o ddydd i ddydd

45. Dylai perchnogion adeiladau a phreswylwyr sicrhau bod y tasgau canlynol yn cael eu gwneud yn rheolaidd:
- **Clirio dail a malurion** yn enwedig ar ôl yr hydref a chanolbwyntio'n benodol ar gwteri a nwyddau dŵr glaw. Cyfnod o law trwm yw'r amser gorau i weld unrhyw ddiffygion.
 - **Rheoli twf planhigion** sy'n gallu cyflymu dirywio ac weithiau achosi niwed i strwythur adeiladau. Dylid lladd eiddew trwy ei dorri wrth ymyl y ddaear a gadael iddo wywo cyn ceisio tynnu'r gwreiddiau o'r wal. Mae angen defnyddio chwynladdwr i gael gwared ar falerian.
 - **Chwilio am ymosodiadau gan bryfed a ffyngau** sy'n gallu cael eu hachosi gan damprwydd ac awyru gwael.
 - **Gwirio awyru** i sicrhau nad yw unrhyw ddellt sy'n awyru manau o dan y lloriau wedi'u blocio. Gall diffyg awyru arwain at amodau lle gall pydredd ffwngaidd gydio.
46. Dylai gwaith cynnal a chadw rheolaidd leihau'r angen am atgyweiriadau mawr i'r holl adeiladau a dylai atgyweirio nodweddion gwreiddiol fod yr opsiwn cyntaf i'w ystyried bob amser. Fodd bynnag, bydd rhai elfennau yn cyrraedd diwedd eu hoes yn y pen draw, ac os felly bydd yn rhaid ystyried ailosod gan ddefnyddio deunyddiau traddodiadol a thechnegau atgyweirio profedig. Y dewis arall yw colli gwerth hanesyddol adeiladau unigol ac erydiad graddol diddordeb arbennig yr ardal gadwraeth. Pwrpas atgyweirio unrhyw adeiladau yn yr ardal gadwraeth yw atal, neu arafu o leiaf, y broses o bydru heb niweidio na newid nodweddion sy'n cyfrannu at ei bwysigrwydd hanesyddol/pensaernïol. Gall diffyg gwaith cynnal a chadw parhaus arwain at ddirywiad yn adeiladwaith yr adeilad, er enghraifft, os oes gwteri ar goll neu os na chaiff toeau sy'n gollwng eu hatgyweirio, sy'n golygu bod dŵr yn treiddio i rannau o'r adeilad sydd dan fygythiad.

Toeau

47. Toeon ardal drefol sy'n ffurfio'r nenlinell a phroffil gweledol strydlyn ac mae'n rhan bwysig iawn o'i hunaniaeth. Y cyfuniad o ddeunyddiau, manylion, ffurf a chasgliad sy'n creu'r 'het', sy'n eistedd uwchlaw'r adeilad ac sy'n hanfodol i'w gymeriad. Er nad yw llawer o'r manylion yn weledol ar lefel y stryd bob amser, mae'r topograffi lleol yn caniatáu golygfeydd tuag at, ar draws a thros y toeon o rannau gwahanol o'r dref. Mae'r to, yn ôl ei natur, yn rhan hanfodol o amddiffynfa adeilad rhag y tywydd ac, fel y cyfryw, dyma un o'r ardaloedd pwysicaf i ganolbwyntio gwaith cynnal a chadw ac atgyweirio arni.

Gorchuddion Toeau

48. Mae'r rhan fwyaf o eiddo'n defnyddio llechi naturiol, a dylid defnyddio'r rhain ar gyfer unrhyw waith atgyweirio neu ddisodli. Dylai cribau, bargodion a manylion eraill gael eu gosod mewn mortar gydag uniadau bôn. Nid yw'n briodol defnyddio teils concriid a chlai.

49. Mae llechi naturiol wedi'u mewnfario sy'n cyd-fynd â lliw llwyd neu gruglas y llechi Cymreig gwreiddiol yn ateb mwy cost-ffeithiol, ond mae'n bwysig cael y llechi o chwarel ag enw da er mwyn osgoi problemau tymor hwy sy'n gysylltiedig â chydnewydd pan fydd y llechi'n cael eu treulio gan y tywydd. Mae llechi artiffisial, er eu bod weithiau'n anodd eu gwahaniaethu oddi wrth ddeunydd naturiol pan fyddant yn newydd, yn hindreulio mewn ffordd wahanol a bydd, dros amser, yn ymddangos yn wahanol i'r cynnyrch go iawn. Os caiff y to ei inswleiddio, dylid ei osod ar lefel y nenfwd, neu rhwng y trawstiau, os yw'r awyru yn ddigonol (drwy fylchau yn y bondo, nid tyllau aer sy'n cael eu gosod ar oledf y to). Bydd inswleiddio ar ben y trawstiau yn codi proffil y to gan arwain at broblemau posibl mewn manylion yn y bondo a lle mae'n ffinio ag adeiladau eraill. Fodd bynnag, gall cyflwyno lefelau uchel o inswleiddio i adeiladau hŷn achosi anwedd a dirywiad dilynol.

Ffenestri to a dormerau

50. Pan gaiff croglofftydd eu trawsnewid a bod angen ffenestri to neu ddormerau, dylid eu gosod fel arfer ar gefnluniau gan eu bod yn torri ar draws llinell barhaus goledf y to ar ochr y stryd. Dylid osgoi ffenestri dormer newydd, lle nad oedd dormerau yn bodoli o'r blaen, lle y bo'n bosibl, gan eu bod yn effeithio'n andwyol ar broffil y to, a maint a chydbwysedd ffurf a chasgliad yr adeilad. Lle mae dormerau gwreiddiol yn bodoli, dylid hefyd osgoi unrhyw newidiadau i'r mesuriadau a'r maint cyffredinol. Dylid ystyried defnyddio fersiynau modern o ffenestri to haearn bwrw cynnar (i'r mesuriadau a'r maint cywir, ynghyd â bar gwydro fertigol) er mwyn cadw cymeriad y to cymaint â phosibl. Mae gan lawer o weithgynhyrchwyr ffenestri Ffenestri To Cadwraeth gwydr dwbl arbennig, sydd wedi'u cynllunio i eistedd ar arwyneb y to.

Simneiau a Chyrn Simneiau

51. Mae cyrn a photiau simnai yn ychwanegu at ddiddordeb ac amrywiaeth y nenlinell a'r strydlun. Dylid cadw simnai a'u hatgyweirio gan osod potiau clai newydd yn ôl yr angen. Pan fydd corn gwreiddiol wedi'i wneud yn fyrrach, yna dylid ei ailadeiladu i'w uchder gwreiddiol. Lle na cheir unrhyw dystiolaeth bod patrwm y corn gwreiddiol yn bodoli, dylid cadw at yr arddull lleol, yn nodweddiadol gyda chyrns corbelog yn y bargodi ar y pen. Mae'r mwyafrif o gyrn simnai o frics coch, ond beth bynnag fo'r deunyddiau, dylid dilyn yr adeiladwaith gwreiddiol.

Panelli Solar Dŵr Poeth a Phaneli Solar Ffotofoltäig

52. Bydd yr angen i hyrwyddo effeithlonrwydd ynni yn cael ei gydbwysu yn erbyn yr angen i amddiffyn cymeriad ac ymddangosiad yr ardal wrth ddelio â chynigion ar gyfer paneli solar mewn Ardaloedd Cadwraeth. Oherwydd sensitifrwydd yr Ardal Gadwraeth i addasiadau modern, bydd angen ystyried lleoliad a dyluniad y paneli yn ofalus.
53. Ni fydd gosod paneli yn briodol ar brif weddau adeiladau neu mewn lleoliadau amlwg o fewn Ardaloedd Cadwraeth. Dylid ystyried lleoliadau amgen yng nghefn adeiladau, ar dai allan atodol neu wedi'u gosod ar y ddaear, lle na

fyddai'r paneli yn weladwy o'r briffordd. Ni ddylai paneli estyn allan mwy na 200mm o'r to neu arwyneb y wal.

54. Dylai'r paneli fod o liw tywyll a dylai'r fframiau fod yn ddu mat neu lwyd. Dylid osgoi paneli glas lliw golau safonol gyda fframiau llwyd golau adlewyrchol.

Landeri a Pheipiau Dŵr

55. Dylid ystyried defnyddio landeri haearn bwrw traddodiadol (neu alwminiwm bwrw) wrth adfer adeiladau treftadaeth. Dylid defnyddio landeri hanner crwn syml bob amser ar adeiladau cynharach. Mae landeri patrwm hanner crwn ac ogee yn addas ar gyfer adeiladau diweddarach. Nid yw deunyddiau uPVC rhatach mor gryf ag haearn bwrw neu alwminiwm bwrw ac maent yn fwy agored i effaith a difrod tywydd, yn ogystal â chamdroad, sydd weithiau'n effeithio ar raddiant a chwymp naturiol landeri gyda'r risg o ganlyniad o ollyngiadau a threiddiad dŵr i mewn i adeiladwaith yr adeilad. Gall uPVC o ansawdd uwch fod yn addas mewn cyd-destun modern neu i weddau llai.

Ffenestri a gwydro

56. Ffenestri yw 'llygaid' adeilad a chanolbwynt ei gymeriad. Ffenestri codi llithro â hongiad dwbl sydd i'w gweld yn bennaf yn yr ardal gadwraeth. Mae newidiadau i fesuriadau agoriadau ffenestri a/neu'r ffenestri eu hunain yn anochel yn cael effaith andwyol ar ffasâd yr adeilad yn gyffredinol. Dylid osgoi ymgorffori holltau awyru, oherwydd eu heffaith andwyol ar y cymeriad cyffredinol.
57. Dylid cadw ffenestri codi gwreiddiol bob amser a'u hatgyweirio, oni bai bod hynny'n hollol anymarferol. Anaml y bydd angen gosod rhai newydd yn eu lle. Mae dadfeiliad fel arfer i'w weld o gwmpas y siliau lle gellir asio pren newydd i mewn. Mae'r gwydr crwm neu'r gwydr silindr gwreiddiol yn deneuach gydag arwyneb mwy anwastad o gymharu â gwydr nofiol modern gan roi adlewyrchiadau mwy cynnil, a lle mae wedi goroesi, dylid ei gadw bob amser. Mae'n debygol y bydd angen pwysau ffenestr trymach ar wydr modern trymach er mwyn gwrthbwysu'r ffenestr. Pan fydd yn rhaid gosod ffenestr newydd, yn hytrach na'i hatgyweirio, dylai'r ffenestr newydd fod yn un pren a dylai gyd-fynd yn union â'r ffenestr wreiddiol. Lle bo gwydr dwbl yn bosibl, rhaid rabelu'r unedau wedi'u selio yn draddodiadol a rhaid iddynt fod o fanyleb fain er mwyn caniatáu manylion saernïaeth main traddodiadol. Dylid cadw silliau ffenestr llechi gwreiddiol lle y bo'n bosibl.
58. Mae cael gwared â ffenestri anghydnaws nad ydynt yn wreiddiol i'r adeilad, a gosod rhai i efelychu'r math a'r patrwm hanesyddol yn cael ei annog. Pan fydd y ffenestri gwreiddiol wedi cael eu newid yn amhriodol, bydd ffenestri o ddeunyddiau anhraddodiadol sy'n efelychu'r dyluniad gwreiddiol yn cael eu hystyried yn ffafriol, yn amodol ar gytuno ar y fanyleb fanwl.
59. Lle mae deiliaid tai yn dymuno efelychu ffenestri anhraddodiadol presennol, ni fydd angen caniatâd cynllunio ar yr amod bod y ffenestri yn dyddio cyn dynodiad yr ardal gadwraeth a chynigir atgynyrchiadau union gywir.

60. Pan fydd y ffenestri gwreiddiol neu hanesyddol wedi goroesi ac mae posib eu hatgyweirio a'u huwchraddio, ni roddir caniatâd cynllunio i ailosod deunyddiau eraill o fewn Erthygl 4 (2).

Drysau

61. Mae llawer o'r materion sy'n berthnasol i ffenestri a gwydro hefyd yn berthnasol i ddrysau. Lle y bo'n bosibl, dylid cadw ac atgyweirio drysau pren traddodiadol. Pan fo angen, dylai drysau newydd ddilyn arddull y drws gwreiddiol os yw'n hysbys, neu dylai gyd-fynd â'r cyfnod adeiladu gwreiddiol. Er bod patrymau drysau traddodiadol, ar y cyfan, yn fwy amrywiol na ffenestri, mae rhai egwyddorion cyffredinol yn berthnasol. Nid oedd drysau ffrynt wedi'u gwydro fel arfer, pan oedd ganddynt ffenestri linter uwchlaw, er bod gan eiddo Fictoraidd ac Edwardaidd diweddarach wydr barugog a/neu addurnedig yn lle'r paneli uchaf. Rhaid cadw, atgyweirio a chynnal a chadw ffenestri linter, casinau drysau a nodweddion ategol eraill bob amser. Mae cynllun ac arddull y gwaith haearn hefyd yn bwysig a dylai gyd-fynd â chynllun ac arddull y drws gwreiddiol. Dylid osgoi handlenni lifer allanol.

Portshys a chanopiâu

62. Dylai portshys a chanopiâu adlewyrchu traddodiadau lleol o symlrwydd a defnyddioldeb, gyda chanopiâu gwastad, neu gyda bracedi neu doeau ar oledd. Dylid atgyweirio neu adfer casinau drws mwy addurnedig.

Mynediad i bobl anabl

63. Mae angen darparu mynediad i bobl anabl, er mwyn cydymffurfio â deddfwriaeth hygyrchedd. Mae bob amser yn bwysig sicrhau y caiff y rheoliadau a'r canllawiau ategol eu dehongli'n gywir ar gyfer Adeiladau Rhestredig ac Ardaloedd Cadwraeth. Lle y gwneir gwaith o'r math hwn, dylid gwneud hynny mewn modd sensitif a gan ystyried egwyddorion cyffredinol mesuriadau, cynllun, deunyddiau a chreffftwaith sy'n berthnasol i'r adeilad cyfan.

Gwaith pwyntio a gorffeniadau waliau

64. Mae'n well defnyddio mortar calch yn hytrach na mortar sment caled ar atgyweiriadau ac estyniadau i adeiladau hanesyddol a dylai gwaith pwyntio cerrig a brics, ar atgyweiriadau ac adeiladau newydd, ddilyn manylion traddodiadol, gydag uniadau cyfwyneb, cilannog neu ddwbl, gan sicrhau nad yw'r mortar yn ymestyn dros y brics neu'r cerrig o'i amgylch. Dylid defnyddio'r un deunydd i ddisodli mortar calch presennol bob amser a dylid ceisio cyngor ar gyfansoddiad neu dechnegau gan Swyddog Cadwraeth Adeiladau'r Awdurdod. Mae'n dderbyniol defnyddio rendr yn y rhan fwyaf o achosion, ac mae'n well cael gorffeniad llyfn - dylid defnyddio rendr calch ar gyfer atgyweiriadau neu estyniadau i adeiladau hanesyddol a dylid gorffen rendr sment mewn lliw pastel.
65. Mae hongian llechi yn arfer traddodiadol ar gyfer gweddau agored (sydd hefyd yn gyfle i inswleiddio pan fyddant newydd eu hadeiladu). Rydym yn annog pobl i beidio â chael gwared â llechi sy'n hongian.

Blaenau siopau ac arwyddion

66. Mae'r blaen siop traddodiadol yn ffurfio 'ffrâm' ar gyfer yr arddangosfa ffenestri, gan gynnwys y ffasgia uwchben, y rhan o dan y ffenestr a'r pilastrau bob ochr. Dylai mesuriadau pob rhan greu cyfansoddiad cytbwys. Gall y fynedfa i'r adeilad fod yn y canol neu ar un ochr yn dibynnu ar led yr eiddo. Dylid cadw ac atgyweirio stepiau addurnedig mewn drysau cilfachog. Dylai'r ffasgiâu gael eu gorffen ar y brig gyda mowldio cornis a'i gynnwys ar bob ochr gan ysgwydd neu gorbhel, sy'n gweithredu fel capan colofn i'r pilastrau. Bydd y defnydd o deils ar y rhan o dan y ffenestri yn helpu i wrthsefyll dŵr ac yn rhoi manylyn traddodiadol.
67. Dylid cadw blaenau siopau traddodiadol sy'n bodoli, neu elfennau sydd wedi goroesi, a'u hatgyweirio lle bynnag y bo'n bosibl. Gellir cuddio nodweddion gwreiddiol o dan arwynebau diweddarach. Pan fydd blaenau siopau wedi'u colli'n llwyr ond bod tystiolaeth ffotograffig o'u cynllun gwreiddiol yn bodoli, bydd atgynhyrchiad manwl yn hynod briodol. Lle nad oes tystiolaeth o'r gwreiddiol yn bodoli, gellid defnyddio cynllun modern sy'n dilyn egwyddorion y 'fframio' gwreiddiol. Pan fydd adeiladau ar wahân wedi'u cyfuno i greu un uned, dylai pob adeilad gael ei wyneb unigryw ei hun er mwyn cynnal rhythm a mesuriadau'r strydlyn. Ni ddylai'r un ffasgia gario dros y ddau ffasâd. Dylid isrannu'r ffenestr yn fertigol er mwyn cynnal mesuriadau nodweddiadol yr adeilad a'r cyd-destun. Dylai llythrennau a dyluniad graffig fod yn gymesur, yn briodol i'r cyd-destun ac nid yn generig.
68. Bydd Awdurdod y Parc Cenedlaethol yn paratoi Canllawiau Cynllunio Atodol ar ddylunio blaen siop.

Lliw

69. Mae lliw hefyd yn rhan bwysig o nodweddion cyffredinol y dref. Dylai'r rendr fod fel rheol mewn lliwiau pastel a dylai pren wedi'i baentio fod yn llwydwyn gyda lliwiau cryf fel arfer wedi'u cadw ar gyfer drysau ffrynt, rheiliau a blaenau siopau.

Muriau terfyn a rheiliau

70. Mae llawer o strydoedd ac eiddo preswyl yn cadw cyrtiau muriog neu rheiliog, sy'n hanfodol i gymeriad arbennig yr ardal gadwraeth. Mae angen rhoi sylw arbennig i sicrhau nad yw muriau terfyn a rheiliau yn cael eu tynnu i ganiatáu parcio ac nad ydynt yn cael eu disodli'n amhriodol.
71. Yn gyffredinol dylid paentio gwaith haearn mewn lliwiau tywyll neu i gyd-fynd â 'lifrai' y tŷ. Mae'n well osgoi'r 'du ac aur treftadaeth' hollbresennol.
72. Mae gerddi ffrynt yn amwynder lleol pwysig. Maent yn cyfoethogi'r ardal gadwraeth yn weledol a gallant ddarparu draeniad cynaliadwy.

Datblygiadau newydd o fewn yr ardal gadwraeth

73. Yn gyffredinol, pan gynigir datblygiadau a/neu estyniadau newydd, mae'n bwysig eu bod yn seiliedig ar egwyddorion dylunio cadarn, yn ogystal â manylion apelgar mewn perthynas â'u cyd-destun hanesyddol. Mae'n arbennig o bwysig osgoi atebion safonol pa un ai mewn cyd-destun domestig neu fasnachol. Dylai pob math o ddatblygiad newydd o fewn yr Ardal Gadwraeth:
- Gadw ac atgyfnerthu 'nodweddion unigryw lleol' a chymeriad yr ardal gadwraeth, yn cynnwys patrymau strydoedd, manau agored a choed, ffiniau lleiniau a thriniaethau ffiniau;
 - Ystyried llinellau adeiladu presennol a chyfeiriad datblygiadau presennol;
 - Ymateb i rythm a mynegiad penodol israniadau'r strydlun a'r adeiladau unigol o ran baeau ac agoriadau sy'n ymyrryd ar y ffasâd;
 - Atgyfnerthu cymeriad a graen unigryw ardal gymeriad benodol yr ardal gadwraeth, trwy ddealltwriaeth wybodus o'i ffurfiau adeiladu a'i harddulliau, nodweddion a deunyddiau;
 - Parchu maint a chasgliad adeiladau cyfagos. Mae'n hanfodol nad yw datblygiad newydd yn anghyson â'r adeiladau presennol oherwydd ei uchder, lefelau llawr, maint ffenestri a drysau, casgliadau cyffredinol a thoeau;
 - Cynnal golygfeydd a fistâu allweddol i mewn ac allan o'r Ardal Gadwraeth; a
 - Lle bo modd, lleihau effaith weledol cerbydau sydd wedi'u parcio a'r llefydd parcio a ddarperir ar y strydlun a gosodiad tirwedd strydoedd ac adeiladau hanesyddol.
74. Lle y caiff datblygiadau newydd eu cynnig ar gyfer ardaloedd sydd gerllaw'r ardal gadwraeth, yn hytrach nag ynddi, bydd cyn bwysiced cymryd gofal ac ystyried effaith y cynllun arfaethedig ar osodiad yr ardal gadwraeth. Lle y bo'n briodol, dylai pob math o ddatblygiad newydd barchu'r egwyddorion a restrir uchod, gan roi sylw penodol i'r canlynol:
- Sicrhau bod datblygiadau newydd yn dilyn yr un maint, ffurf a deunyddiau lleol er mwyn atgyfnerthu nodweddion pensaernïol nodedig y cyd-destun uniongyrchol;
 - Ystyried effaith datblygiadau newydd ar olygfeydd a fistâu allweddol;
75. Efallai y bydd dyluniadau cyfoes o ansawdd da yn briodol yn yr ardal gadwraeth, y peth pwysig yw osgoi datblygiad anghyson, gradd isel, anghynnil a llachar.
76. Mae Gorchymyn Cynllunio Gwlad a Thref (Gweithdrefn Rheoli Datblygu) (Cymru) 2016 yn ei gwneud yn ofynnol i geisiadau am rai mathau o ddatblygiad gynnwys datganiad dylunio a mynediad. Mae hyn yn cynnwys yr holl ddatblygiadau mawr, ac mewn perthynas â datblygiad mewn Ardaloedd

Cadwraeth, datblygiadau ar gyfer un neu fwy o anheddau neu ar gyfer darparu adeiladau ag arwynebedd llawr o 100 metr sgwâr neu fwy. Mae canllawiau manwl pellach ar Ddatganiadau Dylunio a Mynediad i'w gweld yn nogfen Llywodraeth Cymru/Comisiwn Dylunio Cymru [Datganiadau Dylunio a Mynediad yng Nghymru: Pam, Beth a Sut](#).

77. Mae Deddf yr Amgylchedd Hanesyddol (Cymru) 2016 yn ei gwneud yn ofynnol i rai ceisiadau (Caniatâd Adeilad Rhestredig a Chaniatâd Ardal Gadwraeth) gynnwys Datganiad Effaith ar Dreftadaeth (HIS). Nod hyn yw sicrhau bod arwyddocâd yr ased hanesyddol yn cael ei ystyried wrth ddatblygu a dylunio cynigion. Mae'r HIS yn cael ei lywio gan y broses o gynnal Asesiad Effaith ar Dreftadaeth (HIA), sydd â'r nod o gynorthwyo gyda dylunio datblygiad priodol trwy asesu'r effaith ar arwyddocâd. Darperir canllawiau manwl pellach ar y broses HIA yng nghanllaw arfer gorau CADW - [Asesiadau o'r Effaith ar Dreftadaeth yng Nghymru](#).

Dymchwel

78. Mae angen Caniatâd Ardal Gadwraeth i ddymchwel adeilad gyda chyfanswm cynnwys ciwbig sy'n fwy na 115 metr ciwbig ac i ddymchwel nodwedd derfyn adeiledig sy'n fwy nag un metr o uchder lle mae'n ffinio â phriffordd, dyfrffordd neu fan agored, neu fwy na dau fetr o uchder mewn unrhyw achos arall. Dylai awdurdodau cynllunio lleol fod o blaid cadw adeiladau sy'n gwneud cyfraniad cadarnhaol at gymeriad neu olwg ardal gadwraeth.
79. Mae dymchwel adeilad rhestredig (neu unrhyw ran ohono) heb gydsyniad adeilad rhestredig yn drosedd.

Dysglau Lloeren ac Antenau.

80. Ni chaniateir gosodiadau o'r fath os ydynt yn gorwedd ar simnai, wal neu lethr to sy'n wynebu priffordd neu sy'n weladwy o briffordd. Bydd ceisiadau sy'n cynnwys darparu dysglau/antenau mewn lleoliadau o'r fath yn cael eu gwrthwynebu.

Safonau Dylunio Priffyrdd

81. Mae'r rhain yn benderfynyddion pwysig iawn o ragoriaeth a sensitifwydd dylunio mewn ardaloedd hanesyddol. Anogir yr Awdurdod Priffyrdd i barhau i weithio gyda'r Awdurdod Parc Cenedlaethol a'r Cyngor Tref i wneud y defnydd gorau o safonau dylunio, i fod yn hyblyg lle bo hynny'n briodol ac i ddefnyddio'r deunyddiau a'r gorffeniadau mwyaf priodol lle mae adnoddau ariannol yn caniatáu. Mae hyn yn berthnasol i ardaloedd cadwraeth a'u lleoliadau.

Tir y Cyhoedd

82. Er bod cadwraeth a gwella eiddo preifat yn yr ardal gadwraeth yn bwysig, mae ardaloedd a nodweddion cyhoeddus (polion, ceblau, arwyddion, meinciau, biniau, goleuadau ac ati) yn cael effaith sylweddol ar rinweddau arbennig yr ardal. Wrth weithio gyda'r asiantaethau perthnasol, tynnir sylw at rinweddau arbennig yr ardal gadwraeth wrth ddarparu seilwaith priodol.

Ardaloedd Agored Hanfodol

83. Amlygir sawl ardal felly yn yr arfarniad, ardaloedd gan gynnwys gerddi bach preifat a gerddi cyhoeddus, y mynwentydd hen a newydd ac ardal yr harbwr. Mae'r lleoedd rhwng adeiladau yn hanfodol i'w lleoliad, yn ogystal ag i les y cyhoedd. Mae'r cyfle i ddatblygu yn yr ardaloedd hyn yn gyfyngedig ar y cyfan a bydd yn cael ei wrthsefyll oni bai y gellir dangos nad oes unrhyw effaith andwyol ar gymeriad yr ardal gadwraeth. Mae rhai ardaloedd yn cynnig cyfle i wella.

Coed a gwrychoedd

84. Mae gan awdurdodau cynllunio lleol y pŵer i amddiffyn coed, gwrychoedd a choetiroedd trwy wneud gorchmynion cadw coed. Yn ogystal, mae darpariaeth arbennig ar gyfer coed mewn ardaloedd cadwraeth nad ydynt yn destun gorchmynion cadw coed. Mae'n ofynnol i unrhyw un sy'n cynnig torri i lawr, diffrigo neu docio coeden mewn ardal gadwraeth roi chwe wythnos o rybudd i'r awdurdod cynllunio lleol, ac yn ystod yr amser hwnnw gall yr awdurdod cynllunio lleol benderfynu a ddylid amddiffyn y goeden honno gyda gorchymyn cadw coed.
85. Wrth ystyried a ddylid ymestyn amddiffyniad i goed mewn Ardaloedd Cadwraeth, dylai awdurdodau cynllunio lleol bob amser ystyried cyfraniad gweledol, hanesyddol ac amwynder coed. Mewn rhai achosion, gallai plannu coed newydd neu ail-blannu fod yn ddymunol lle byddai hynny'n gyson â chymeriad neu ymddangosiad yr ardal.

Rheoli a Gorfodi

86. Mae gan Awdurdod y Parc Cenedlaethol bwerau cynllunio presennol i unioni materion fel cyflwr gwael tir ac adeiladau, hysbysiadau gwaith brys a hysbysiadau atgyweirio ar gyfer adeiladau rhestredig ac adeiladau a strwythurau heb eu rhestru. Mae Deddf Cynllunio Gwlad a Thref (Gorchymyn Datblygu Cyffredinol) 1995 (fel y'i diwygiwyd) yn darparu hawliau datblygu a ganiateir ar gyfer mân waith adeiladu ar eiddo preswyl, gyda rhai cyfyngiadau mewn Ardaloedd Cadwraeth. Trwy ddefnyddio 'Cyfarwyddyd Erthygl 4 (2)', gellir cyfyngu ar hawliau datblygu a ganiateir ymhellach, ar gyfer datblygiadau preswyl.
87. Arolygir yr Ardal Gadwraeth bob tair blynedd i sefydlu a oes bygythiad gwirioneddol a phenodol i gymeriad yr Ardal Gadwraeth, a oes angen gweithredu Cyfarwyddyd Erthygl 4 (2) ar draws yr Ardal Gadwraeth gyfan, a pha mor effeithiol yw'r darpariaethau'r ddogfen hon.

Atodiad A: Deddfwriaeth, polisi a chanllawiau cenedlaethol

1. Mae Ardaloedd Cadwraeth yn cael eu diffinio o dan adrannau 91 (gan gyfeirio at adran 69) [Deddf Cynllunio \(Adeiladau Rhestredig ac Ardaloedd Cadwraeth\) 1990](#) fel:
 2. *“ardaloedd o ddiddordeb pensaernïol neu hanesyddol arbennig, y mae'n ddymunol cadw neu wella eu cymeriad neu ymddangosiad”.*
 3. Mae adran 69 o'r Ddeddf, yn ei gwneud yn ofynnol i Awdurdodau Cynllunio Lleol nodi'r meysydd hyn, ac o dan adran 71 o'r Ddeddf, o bryd i'w gilydd, i lunio a chyhoeddi cynigion ar gyfer cadw a gwella'r ardaloedd hyn. Mae Adran 72 o'r Ddeddf yn gosod dyletswydd gyffredinol ar Awdurdodau Cynllunio Lleol i roi *'sylw arbennig i ddymunoldeb cadw neu wella cymeriad neu olwg yr ardal honno'*.
 4. Mae adran 74 o'r Ddeddf yn rheoli dymchwel mewn Ardaloedd Cadwraeth trwy ei gwneud yn ofynnol i gael Caniatâd Ardal Gadwraeth gan yr Awdurdod Cynllunio Lleol i ddymchwel adeiladau o fewn Ardaloedd Cadwraeth yn ddarostyngedig i rai eithriadau a wneir o dan adran 75 o'r Ddeddf. Nid yw'r gofyniad hwn yn berthnasol i adeiladau rhestredig, Henebion Rhestredig (SAMs) nac i ddymchwel adeiladau eglwysig sy'n cael eu defnyddio at ddibenion eglwysig, gan fod gwaith o'r fath yn ddarostyngedig i reolaethau o dan ddeddfwriaeth ar wahân.
 5. Mae Deddf [yr Amgylchedd Hanesyddol \(Cymru\) 2016](#) yn gwneud newidiadau i ddeddfwriaeth sy'n ymwneud ag amddiffyn a rheoli'r amgylchedd hanesyddol yng Nghymru. Mae'n cyflwyno mesurau ar gyfer rheoli newid i'r amgylchedd hanesyddol yn gadarnhaol, megis ei gwneud yn ofynnol bod pob cais am Ganiatâd Adeilad Rhestredig ac am Gydsyniad Ardal Gadwraeth yn cynnwys Datganiadau Effaith ar Dreftadaeth (gweler adran 6). Mae hefyd yn rhoi dyletswydd ar Lywodraeth Cymru i lunio Cofnod Amgylchedd Hanesyddol a'i ddiweddarau.
 6. Mae [Polisi Cynllunio Cymru \(PCC\) \(11^{eg} Argraffiad\)](#) yn cynnwys canllawiau cynllunio cenedlaethol sy'n cydnabod Ardaloedd Cadwraeth fel asedau hanesyddol ac sy'n cydnabod yr angen i'r system gynllunio amddiffyn, gwarchod a gwella arwyddocâd asedau hanesyddol, gan gynnwys ystyried eu lleoliadau. Pwysleisir yr angen i benderfyniadau fod yn seiliedig ar ddealltwriaeth o effaith cynnig ar arwyddocâd ased hanesyddol. Mae'n egluro bod *amddiffyn, cadw a gwella asedau hanesyddol yn fwyaf effeithiol... wrth ddylunio cynigion newydd.*
 7. Amcanion Llywodraeth Cymru mewn perthynas ag Ardaloedd Cadwraeth yw *diogelu neu wella cymeriad neu olwg ardaloedd cadwraeth, gan helpu ar yr un pryd i sicrhau eu bod yn parhau'n llewyrchus ac yn ffyniannus.* Mae'r polisi hefyd yn nodi *'dylai fod rhagdybiaeth gyffredinol o blaid diogelu neu wella cymeriad neu olwg ardal gadwraeth a'i lleoliad'* ac mae'n gosod *'rhagdybiaeth*

gref yn erbyn rhoi caniatâd cynllunio ar gyfer gwaith datblygu, gan gynnwys hysbysebion, a fyddai'n amharu ar gymeriad neu olwg ardal gadwraeth neu ei lleoliad i lefel annerbyniol...'. Mae'r rhagdybiaeth hon yn berthnasol oni bai, mewn amgylchiadau eithriadol, lle mae datblygiad yn ddymunol ar sail budd y cyhoedd. Mae PCC hefyd yn esbonio y gall Arfarniadau Cymeriad Ardal Gadwraeth a Chynlluniau Rheoli gynorthwyo gyda swyddogaethau rheoli datblygu ac y dylai penderfyniadau dylunio sy'n ymwneud â chymeriad fod yn seiliedig ar ddadansoddiad o'r safle a'r cyd-destun.

8. Mae [Nodyn Cyngor Technegol \(TAN\) 24](#) yn darparu canllawiau cynllunio cenedlaethol manwl pellach sy'n ymwneud â phwnc yr amgylchedd hanesyddol ac, yn benodol, sut y dylid ystyried yr amgylchedd hanesyddol trwy'r broses gynllunio. Mae'r adran ar Ardaloedd Cadwraeth yn ymdrin ag agweddau gan gynnwys eu dynodiad a'u hadolygiad, Arfarniadau Cymeriad Ardal Gadwraeth, Cynllunio mewn Ardaloedd Cadwraeth, Cydsyniad Ardal Gadwraeth, Rheoli Hysbysebu, Coed, Gorfodi ac Apeliadau. Mae diffinio cymeriad pob ardal gadwraeth a nodi polisïau ar gyfer cadw a gwella trwy Arfarniadau Cymeriad Ardal Gadwraeth a Chynlluniau Rheoli, yn y drefn honno, yn cael eu hystyried yn ffyrdd o ddarparu sylfaen gadarnach ar gyfer polisïau cynllun datblygu lleol a phenderfyniadau rheoli datblygu.
9. Mae [Nodyn Cyngor Technegol \(TAN\) 12](#) yn darparu canllawiau cynllunio cenedlaethol sy'n gysylltiedig â dylunio a'i nod yw hwyluso dyluniad da a chynaliadwyedd trwy'r system gynllunio. Mae'n nodi buddion defnyddio Datganiadau Dylunio a Mynediad fel offer cyfathrebu i amlinellu sut mae dyluniad y cynnig datblygu wedi'i ystyried o'r cychwyn cyntaf a sut mae amcanion dylunio da wedi llywio hyn. O ran yr amgylchedd hanesyddol a'r Ardaloedd Cadwraeth, yn benodol, mae'n egluro y bydd angen mwy o gyfarwyddyd a chynngor gan yr Awdurdod Cynllunio Lleol ar sut y gellir darparu ar gyfer datblygiad newydd a rheoli newid mewn ardaloedd o gymeriad arbennig.
10. Mae CADW wedi cyhoeddi cyfres o ganllawiau arfer gorau i gefnogi'r newidiadau i ddeddfwriaeth yr amgylchedd hanesyddol yng Nghymru. Y mwyaf perthnasol o'r rhain yw [Rheoli Ardaloedd Cadwraeth yng Nghymru](#), sydd â'r nod o sicrhau dull cyson o ddynodi, gwerthuso a rheoli Ardaloedd Cadwraeth. O ran arfarniadau, mae'r rhain yn cael eu gweld fel offer hanfodol ar gyfer rheoli ardaloedd sydd eisoes yn bodoli yn gadarnhaol. Mae'n egluro eu pwrpas, y potensial i weithio gyda chymunedau lleol, cyrff trydydd sector ac ymddiriedolaethau archaeolegol, cofnodi adeiladau ac elfennau eraill, ffynonellau gwybodaeth, ac mae'n cynnwys awgrymiadau ar gynnwys. Mae ein canllawiau arfer gorau ar faterion cysylltiedig yn cynnwys [Rheoli Nodweddion Hanesyddol Cymru](#), [Aseidiadau Effaith ar Dreftadaeth yng Nghymru](#) a [Lleoliad Asedau Hanesyddol yng Nghymru](#). Yn 2011 cyhoeddodd Cadw hefyd: [Egwyddorion Cadwraeth ar gyfer Rheoli Amgylchedd Hanesyddol Cymru mewn Ffordd Gynaliadwy](#).